

فصلنامه علمی پژوهشی در ایمنی، سلامت و محیط زیست

اقدامات و سیره پیامبر (ص) در غزوات جهت جلوگیری از تخریب محیط زیست

بابک شکاری^{۱*}، سید علی جوزی^۲

^۱ دانشجوی دکتری، گروه حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد تهران، تهران، ایران.

^۲ استاد، گروه محیط زیست، دانشکده علوم و فنون دریایی، دانشگاه آزاد تهران شمال، تهران، ایران.

چکیده

اسلام مبتنی بر صلح و امنیت است و جنگ را پدیده ای عارضی و تحمیلی می شناسد. از این رو بعد از صدور فرمان وجوب دفاع در برابر متجاوزان با تبیین آداب و مقرراتی خط بطلانی بر تفکرات خشونت آمیز و غیرانسانی در جنگ کشید و خداوند به حضرت محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) دستور داده است تا مسائل انسانی و اخلاقی در میدان کارزار فراموش نشود. این پژوهش که با هدف شناسایی اقدامات پیامبر اکرم (ص) در مخاصمات مسلحانه در راستای حفاظت و جلوگیری از تخریب محیط زیست، مبتنی بر سیره نبوی انجام شده از نظر ماهیت، کیفی به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش گردآوری اطلاعات توصیفی - تحلیلی می باشد. در این پژوهش بر آنیم تا سیره نبوی در برخورد محیط زیست در جنگ ها را بررسی و تبیین نموده و به این پرسش پاسخ دهیم که رفتار پیامبر در راستای حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب و صدمه به محیط زیست در جنگ ها چگونه بوده است؟ و ایشان چه توصیه هایی در این باره دارند؟ سپس ضمن تشریح دلائل رعایت مسائل انسانی و اخلاقی در درگیری های مسلحانه، اقدامات و اصول جلوگیری از تخریب محیط زیست در مخاصمات استخراج نموده تا در سیاست گذاری و برنامه ریزی نظام دفاعی امنیتی مورد استفاده قرار گیرد.

مشخصات مقاله

تاریخچه مقاله:

نوع مقاله: علمی

دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸

بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۰۷

پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۳

انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸

*نویسنده مسئول:

Bshekarie13688@yahoo.com

کلید واژه ها:

اسلام،

تخریب،

جنگ،

محیط زیست،

حفاظت.

مقدمه

جنگ مهمترین پدیده‌های است که در طول تاریخ، حیات انسان را به خطر انداخته و جان میلیون‌ها انسان را در درگیری‌های مختلف قومی و قبیله‌ای، ملیتی و جهانی ستانده و هنوز آتش جنگ در برخی کشورها شعله ور است [۱]. مروری بر تاریخ جنگ‌های اخیر در برخی مناطق جهان به روشنی نشان می‌دهد که در خلال جنگ‌ها، محیط‌زیست آسیب جدی دیده است و در کوتاه مدت یا درازمدت بر سلامت و جان افراد اثرگذار بوده است. تخریب محیط زیست در زمان منازعات مسلحانه و آثاری از آن که تا سال‌ها بر جای می‌ماند نه تنها کمتر از آسیب‌های انسانی نیست، بلکه در یک بازه زمانی درازمدت آسیب‌هایی بیش از تلفات انسانی در جنگ‌ها بر جای می‌گذارد. تلفات و آسیب‌های انسانی معمولاً آنی و مشهود است ولی آسیب‌های زیست محیطی در منطقه عملیاتی درگیری و مناطق تحت تاثیر آن غیرمشهود و درازمدت است و ممکن است چندین نسل را تحت تاثیر قرار بدهد [۲]. واقعیت این هست که در تمامی جنگ‌ها از همان ابتدا محیط زیست و منابع طبیعی قربانیان خاموش هستند. جدا از آلودگی‌های محیطی که در حین جنگ، سلامت انسان‌ها و سایر موجودات زنده را تهدید می‌کند؛ موضوع مهم، عوارض طولانی‌مدت و غیرقابل التیام جنگ‌ها بر محیط زیست هست. دین اسلام که دین جامع و کاملی است تاکید ویژه‌ای بر حفاظت و جلوگیری از تخریب محیط زیست دارد، درواقع هیچ مکتبی مانند اسلام به طبیعت و محیط زیست اهمیت نداده است. در دین اسلام شناخت اصول زیست محیطی و تحصیل آن و پرهیز از تخریب آن و سعی برای سالم سازی آن، از بارزترین حقوق انسانی و نیز از روشن ترین تکالیف بشری به شمار می‌آید؛ تا نشاط جامعه همراه با سلامت آن و خرمی افراد، همراه با صحت آنان تضمین شود. این امر نه تنها در شرایط صلح در جامعه اسلامی بلکه که حتی در زمان جنگ نیز دین اسلام بر حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن تاکید ویژه‌ای دارد. بنابراین میتوان گفت حفظ محیط زیست، جزو تعالیم اسلام است [۳]. که حتی در شرایط جنگی و با توجه به

شرایط پیش آمده این تعالیم باید رعایت شود به طوری که در آیات مختلف قرآن کریم و سیره و سنت معصومین علیهم السلام ضمن صدور فرمان جنگ و مقابله با متجاوزان، بلافاصله از وسیله و بهانه قرار دادن جنگ برای اقدامات غیر انسانی و تعدی و تجاوز از حدود الهی، یعنی دست یافتن به اقداماتی که ضرورتی بر آنها نبوده و تاثیری در سرنوشت جنگ ندارد، باز می‌دارد. اما در عصر حاضر شاهد نقض حقوق محیط زیست یا به عبارت دیگر شاهد تخریب محیط زیست در جنگ‌ها می‌باشیم؛ در حالی که پیامبر گرامی اسلام (ص) ۱۴۰۰ سال قبل در طول ۱۰ سال حکومت خود در مدینه که حدود ۳۴ غزه و ۸۵ سریره را مدیریت و فرماندهی نموده است همواره سپاهیان خود را امر به رعایت حقوق محیط زیست و حفظ کرامت انسانی نموده است که مصادیق عملی آن همانند خورشیدی بر سینه‌ی تاریخ بشریت می‌درخشد و در این مقاله سعی بر این شده است که اصول حفاظت از محیط زیست در جنگ‌های صدر اسلام تا حد توان استخراج و بیان شود.

لذا مسئله اصلی این تحقیق بررسی اصول حفاظت از محیط زیست در سیره نظامی پیامبر اعظم (ص) می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

سیره

کلمه «سیره» اسم مصدر از ماده «سیر» و بر وزن «فعله» است، که در زبان عربی بر نوع دلالت می‌کند؛ برای مثال، «جَلَسَ» به معنای نشستن، ولی «جَلَسَ» به معنای سبک و نوع نشستن می‌باشد؛ بنابراین «سیر» یعنی رفتار، ولی «سیره» یعنی نوع و سبک رفتار. اصطلاحاً سیره عبارت است از بنای عملی انسان‌ها در طول تاریخ بر انجام کاری و یا بر ترک آن [۴].

سیره نظامی به مجموعه رفتارها، روش‌ها و دستوراتی که پیامبر اسلام (ص) در زمینه جنگ و مسائل نظامی به کار می‌بردند، اشاره دارد. این سیره شامل اصول و قواعدی است که پیامبر (ص) در هنگام برنامه‌ریزی و اجرای جنگ‌ها و برخورد با دشمنان رعایت می‌کردند. سیره نظامی پیامبر (ص) شامل مواردی مانند:

رقیب در طبیعت که زندگی یک گروه بیولوژیک را مقید می‌کند.

مفهوم دوم کلمه «محیط زیست» از علوم معماری و شهر سازی ناشی می‌شود، و درباره تعاملی است که بین ساختمان، به مفهوم عام، و محیطی که در آن ایجاد می‌شود (محیط طبیعی یا مصنوعی) وجود دارد.[۶]

پیامبر اسلام (ص) در تعالیم و سیره خود، بر حفظ و صیانت از محیط زیست تأکید فراوانی کرده‌اند. آموزه‌های ایشان مبنای نظری قوی برای حقوق محیط زیست در اسلام به شمار می‌آیند به طوری که بررسی وقایع تاریخی مربوط به جنگ‌های پیامبر می‌تواند به درک بهتر اقدامات ایشان در جهت جلوگیری از تخریب کمک کند. مهمترین منبع برای بررسی اقدامات پیامبر در جنگ، سیره و احادیث ایشان است. که در منابع متعددی می‌توان روایات متعددی را یافت که به اقدامات پیامبر در جهت جلوگیری از تخریب در جنگ‌ها اشاره دارند. در ذیل به برخی از پژوهش‌های نزدیک به این موضوع اشاره می‌شود

پیشینه تحقیق

مقاله تحت عنوان «کارآمدی فقه و حقوق اسلامی در حمایت از محیط زیست در زمان مخاصمات مسلحانه» به قلم رصافی[۷] انجام شده است که این تحقیق که با روش توصیفی - تحلیلی به گردآوری منابع کتابخانه‌ای - اسنادی مرتبط با محیط‌زیست پرداخته و ضمن مروری بر احکام و قواعد فقهی مرتبط با حفظ محیط‌زیست در خلال مخاصمات مسلحانه، توانمندی و نقش آنها در حمایت از محیط‌زیست در خلال مخاصمات مسلحانه مورد سنجش قرار می‌گیرد و در نهایت به این نتیجه می‌رسد که همگرایی کاملی بین حقوق بین الملل و قواعد اسلامی در زمینه محافظت از محیط‌زیست در مخاصمات مسلحانه وجود دارد و به همین دلیل جامعه جهانی می‌تواند در راستای کاهش این آسیب‌ها، از ظرفیت آموزه‌های اسلامی در منع تخریب محیط زیست و نیز قابلیت جرم انگاری برخی از مصادیق تخریب محیط‌زیست در مخاصمات مسلحانه بهره‌گیری کند.

عدالت و اخلاق در جنگ: پیامبر (ص) بر رعایت عدالت و اخلاق حتی در زمان جنگ تأکید داشتند. به عنوان مثال، ایشان از کشتن غیرنظامیان، زنان، کودکان و افراد بی‌گناه منع می‌کردند.

حفظ محیط زیست: پیامبر (ص) از تخریب محیط زیست، از جمله قطع درختان و تخریب مزارع، در زمان جنگ منع می‌کردند.

رفتار با اسیران: پیامبر (ص) رفتار انسانی با اسیران جنگی را توصیه می‌کردند و از شکنجه و آزار آنها جلوگیری می‌کردند.

اهمیت مشورت: پیامبر (ص) در تصمیم‌گیری‌های نظامی با یاران و فرماندهان خود مشورت می‌کردند و نظرات آنها را مورد توجه قرار می‌دادند.

تأکید بر صلح: پیامبر (ص) همیشه راه‌حل‌های صلح‌آمیز را ترجیح می‌دادند و تلاش می‌کردند تا از جنگ و درگیری‌های نظامی جلوگیری کنند.

این اصول و روش‌ها نشان‌دهنده رویکرد متعادل و انسانی پیامبر اسلام (ص) در مسائل نظامی است و می‌تواند به عنوان الگوی رفتاری برای مسلمانان در زمان جنگ و صلح مورد استفاده قرار گیرد.

تخریب

تخریب در لغت مصدر متعدی از باب تفعیل به معنای خراب کردن، ویران کردن و تباه کردن است[۵]. تخریب به معنی نابودی، ویرانی یا آسیب رساندن به چیزی است و در حوزه محیط زیست به معنای نابودی یا آسیب رساندن به منابع طبیعی و اکوسیستم‌ها اشاره دارد. این شامل تخریب جنگل‌ها، آلودگی آب و هوا، کاهش تنوع زیستی و تغییرات آب و هوایی ناشی از فعالیت‌های انسانی می‌شود.

محیط زیست

«محیط زیست» به دو مفهوم به کار رفته است: یکی مفهومی است که از علوم طبیعت نشأت گرفته و در آن با جوامع انسانی با بینش اکولوژیک برخورد می‌شود؛ یعنی مجموعه‌ای از پدیده‌های طبیعی و تعادل بین نیروهای

روش تحقیق

این تحقیق از نوع تحلیلی-توصیفی است. در این پژوهش، از روش فقهی-تاریخی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. بدین منظور، منابع روایی، تاریخی و فقهی مرتبط با سیره نبوی در جنگ‌ها جمع‌آوری و مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. جامعه آماری این پژوهش، کلیه منابع روایی، تاریخی و فقهی مرتبط با سیره نبوی در جنگ‌ها می‌باشد. از این جامعه، منابعی که به طور خاص به آموزه‌ها و اقدامات پیامبر اسلام (ص) در زمینه حفاظت از محیط زیست در جنگ‌ها می‌پردازند، به عنوان نمونه انتخاب می‌شوند. ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، فیش‌برداری از منابع مکتوب مانند کتب، مقالات، روایات و منابع تاریخی می‌باشد.

داده‌های جمع‌آوری شده به صورت کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. بدین منظور، ابتدا آموزه‌ها و اقدامات پیامبر اسلام (ص) در زمینه حفاظت از محیط زیست در جنگ‌ها از منابع مختلف استخراج و به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرند. سپس، این آموزه‌ها و اقدامات با یکدیگر مقایسه و دسته‌بندی می‌شوند. در نهایت، نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل ارائه و بحث و گفتگو می‌شود.

نتایج و بحث‌ها

وضعیت محیط زیستی عصر پیامبر (ص)

برای قضاوت در مورد هر امری باید آن را در زمینه و فضای خاص خودش فهم کرد تا آن قضاوت و اظهار نظر از ضریب صحت بالاتری برخوردار باشد این امر در مورد وقایع تاریخی به خصوص اگر مدت زمان زیادی از آن گذشته باشد باید با دقت و وسواس بیشتری مورد توجه قرار گیرد.

در تاریخ عرب تا ظهور اسلام بیش از هزار و هفتصد جنگ روایت شده که برخی از آنها بیش از صد سال به طول می‌انجامید یکی از جنگ‌های خونین و چهل ساله اعراب ایسوسی نام دارد و دلیلش این بود که شتر قبیله بنی تغلب مقداری علف از محدوده بیابان قبیله بنی بکر خورده بود. جنگ‌های خونین فجار و بعث و داحش و غیره، به دلیل اختلاف نظر در برنده مسابقه اسب دوانی بود و هر

تحقیقی تحت عنوان «فلسفه ی حفاظت از محیط زیست در نگاه سلام» به قلم بابائیان [۸] انجام شده است در این نوشتار به دو نگرش متقابل در باب عدم حفاظت از محیط زیست پرداخته شده است؛ جنبه نخست با رویکردی دینی، بحران محیط زیست را در بکار نگرفتن آموزه های دینی دانسته است و جنبه دوم با رویکردی غیردینی، تعالیم دینی چون عدم وابستگی و دل دادن به دنیا را موجب استفاده بی حد و حصر از محیط طبیعی قلمداد نموده اند. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و با سنجش تطبیقی دو دیدگاه فوق و مبنا قراردادن دین اسلام، مدعی است؛ کم رنگ شدن آموزه های دینی در باب منابع طبیعی و به دنبال آن فاصله گرفتن عموم مردم از این تعالیم، در تشدید بحران محیط زیست نقش مستقیم دارد و راه حل آن را تقویت بعد معنوی فردی و اجتماعی جامعه در مسأله مورد تحقیق دانسته است.

بصول لیبب و همکاران [۹] در پژوهشی با عنوان «دیدگاه اسلام در پایداری محیطی» بیان می‌کند. هدف اصلی اهداف توسعه پایدار (SDGs) که توسط سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۵ در راستای حفاظت از محیط زیست مطرح شد، در اسلام گنجانده شده است و قرن‌ها پیش توسط پیامبر اسلام انجام شده است. در این مطالعه، دیدگاه اسلام در مورد پایداری و ارتباط آن با این اهداف توسعه پایدار را با تمرکز ویژه بر توسعه اجتماعی و فردی بررسی شده است در این تحقیق به این موضوع پرداخته شده است که چگونه تأکید بر دیدگاه اسلام نسبت به مشکلات زیست محیطی معاصر (مانند کاهش منابع طبیعی، آلودگی و فقر) می‌تواند به بهبود رفتار اخلاقی و عملی نسبت به محیط زیست کمک کند. همچنین در مورد نقش آموزش در سنت اسلامی و ارتباط آن با تلاش‌های زیست محیطی توضیح داده شده است و نویسنده هدف این مقاله را تشویق توجه به دیدگاه اسلام در حل مشکلات زیست محیطی، فعال کردن نقش نهادهای دینی و علمی در حفظ محیط زیست و ارائه راهکارهای مناسب بیان می‌کند.

می‌رفت و چاه‌ها و چشمه‌ها ویران می‌شد. از این رو، ناامنی آفتی بود که در هر حال می‌توانست امید کشاورزان و دامداران را به یأس مبدل سازد و حاصل سال‌ها زحمت و رنج شان را بر باد دهد. از سویی، عرب جاهلی از دانش کشاورزی آن روزگار آن‌گونه که در ایران و امثال آن بود، بی‌بهره بوده و بر پایه خرافه‌ها و باورهای بی‌اساس خود درباره درختان و گیاهان عمل می‌کرد. به عنوان نمونه، آنان به دلیل ترس از برخی از درختان آن‌ها را می‌پرستیدند؛ زیرا آن درختان را کانون شر و بدی می‌دانستند و برای رهایی از شر آن‌ها راهی جز پرستش آن‌ها فرا روی خود نمی‌دیدند.

به همین دلیل بود که دامداری در حجاز رواج بیشتری داشت اما همچنان ناامنی و تجاوز به حقوق دیگران، فرهنگ قبیله‌گی و اعتقاد به خرافات در خصوص دام پزشکی و مسائلی از این دست، به عنوان موانعی بر سر راه رشد و شکوفایی دام داری بود. این نابسامانی‌ها پیامدهای ویران‌گری بر زندگی مردم آن روزگار حجاز داشت که مهم‌ترین آن‌ها عبارت بود از: کمبود غذای کافی و مناسب، اختلال در حمل و نقل، مسافرت‌ها و تجارت‌های بین شهری. چه این که حمل و نقل و مسافرت‌های آن روزگار با حیواناتی از قبیل شتر، اسب، استر، و الاغ انجام می‌شد، که در مکه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود و نیز کمبود و گاهی عدم وجود مراتع مناسب و گسترش فقر و فساد و زورمداری و بی‌بندوباری از دیگر پیامدهای این وضعیت نامطلوب در کشاورزی و دامداری بود.

رابطه‌ی جنگ و اسلام

از دیرباز در برخی تخاصمات میان ملل و امت‌ها جنگ و درگیری با نظامیان به کشتن غیر نظامیان (زنان و کودکان، و پیران، راهبان) اسیران، تخریب مزارع، باغات و کشتزارها، استفاده از سلاحهای کشتار جمعی، و بستن آب بر روی دشمن و منجر میشده که تا حدود زیادی امری قابل توجیه بوده و از انجام آن هیچ گونه ابایی نبوده است، این ویژگی جنگهای تجاوزگرانه و توسعه طلبانه که به منظور تحقق اهداف، امری مشروع تلقی می‌شده و به تلخی در متون تاریخی منعکس شده است. اما در اسلام از آن جا که جنگ ماهیتی انگیزشی و دینی با عنوان جهاد دارد و هدف

کدام حدود چهل سال بین سال‌های ۶۱۸-۵۸۶ م طول کشید. دلیل یکی دیگر از جنگهای اعراب این بود که در یکی از بازارهای عکاظ جوانی مغرور پایش را دراز کرده و گفته بود چه کسی جرئت دارد به من بگوید پایت را جمع کن فرد دیگری با شمشیر به پایش زده و گفته بود: من با شمشیر می‌گویم پایت را جمع کن و سرانجام دو قبیله با شمشیر به یکدیگر حمله بردند.

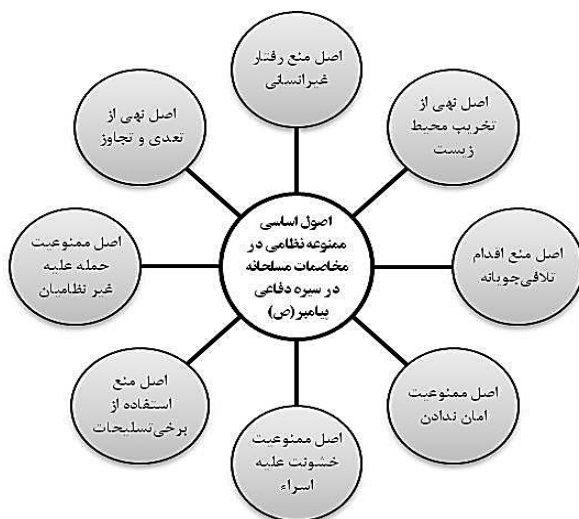
هم اکنون حدود ۱۴۰۰ سال از آن زمان می‌گذرد جوامع بشری هزاران بار متحول شدند و دانش بشری هزاران مرتبه رشد کرده است و فضاهای فکری فرهنگی و اجتماعی کاملاً متفاوت و بسیار دور از فضاهای فکری و فرهنگی زمان پیامبر اسلام پدید آورده است حال این پرسش پیش می‌آید که چگونه فردی می‌تواند در فضای فکری فرهنگی و اجتماعی امروز در مورد اتفاق. یا پدیده‌ای که در یک فضای فرهنگی و اجتماعی کاملاً متفاوت و به لحاظ اجتماعی بسیار دور از او داده قضاوت کند و قضاوتش درست باشد؟ از نظر اصول علمی این اجازه در مورد کدام یک از مسائل و موضوعات داده شده تا در مورد جنگ‌های پیامبر اسلام اجازه چنین قضاوتی داشته باشیم با این حال عملکرد پیامبر اسلام در جنگ‌هایش به حدی معقول و مبتنی بر اصول اخلاقی و انسانی که حتی با این همه تفاوت میان فضا و شرایط اجتماعی و فرهنگی توسط بشر امروز قابل فهم است به شرطی که به دور از منافع و انگیزه‌های سیاسی یا پیش داوری و تعصب مورد بررسی قرارگیرد [۱۰].

با نگاهی به وضعیت زیست محیطی در زمان پیامبر اکرم (ص) این امر آشکار است که محیط زیست که یک مورد چالش برانگیز بود زندگی اعراب قبیله‌ای اقتضائاتی نظیر خوی تجاوز، جنگ‌طلبی، تعصب و رقابت و دشمنی‌های دیرینه با دیگر قبیله‌ها داشت. و این امر تأثیر فراوانی بر کشاورزی، دامداری، حفظ مراتع و درختان در آن روزگار داشت. به دلیل وجود دشمنی‌ها، جنگ‌ها و یورش‌های بی‌رحمانه به قبیله‌ها و در نتیجه سوزاندن مزرعه‌ها، پرکردن چاه‌های آب، در انحصار قرار دادن آن‌ها، ناامنی سرتاسر حجاز را فرا گرفته بود و مردمان همواره از آینده مزارع و دام‌های خود بیمناک بودند. در جریان این درگیری‌ها کشتزارها و نخلستان‌ها می‌سوخت. دام‌ها به یغما

جدول ۱. آمار مجموع تلفات و کشته شدگان جنگ‌های پیامبر از هر دو طرف پیامبر(ص)[۱۲].

نام جنگ	تاریخ	سیره ابن هاشم	طبقات ابن سعد	تاریخ طبری
بدر	۸۴	۸۴	۸۴	۸۴
احد	۹۳	۹۲	۱۰۹	۷۰
خندق	۹	۹	۱۱	۹
بنی قریظه	؟	؟	؟	؟
بنی مصطلق	۱۲	۱۱	۱۰	-
خیبر	۳۲	۲۳	۹۷	۳
موته	۲۱	۱۳	۱۳	۳
فتح مکه	۳۹	۲۰	۳۳	۲۱
حنین و طائف	۹۶	۱۰۱	۸۷	۸۵
بقیه جنگ‌ها	۲۵۰	۱۲۲	۱۱۹	۲۱۰
جمع	۶۳۶	۴۷۵	۵۶۳	۴۸۵
میانگین	۵۳۹/۷۵			

تنها پیروزی و یا تفوق و غلبه بر دشمن نیست و هرگز درصدد انجام و تحقق هدف با هر وسیله ای نبوده است. رعایت حقوق و مقررات انسانی در جنگ همواره در سرنوشت رفتارهای سیاسی، نظامی رسول گرامی اسلام (ص) و به تبع ایشان سایر صحابه و فرماندهان و خلفای راشدین هم بوده است. تواریخ معتبر تعداد ماموریت‌های نظامی را که پیامبر اسلام شخصاً حضور داشته و «غزوه» نام گرفته ۲۶ یا ۲۷ مورد نوشتند و در برخی نیز پیامبر اسلام شخصاً حضور نداشته که سیره نام دارد تعداد این سیره‌ها ۳۵، ۳۸، ۴۸، و ۶۶ نوشتند. از مجموع این ماموریت‌های نظامی اعم از غزوه و سیره‌ها حدود ۳۰ مورد به درگیری نظامی منجر شده و مابقی بدون درگیری یا مواجهه با دشمن پایان یافته است. از میان ماموریت‌هایی که منجر به درگیری نظامی شده حدود ۵ مورد از آنها درگیری جدی بوده و مابقی به صورت درگیری جزئی و مختصر تمام شده و عموماً بین یک تا سه نفر کشته داشته است. بنابراین چنانچه می‌بینیم پیامبر اسلام حدود ۵ جنگ مهم داشته است. بررسی ما در مورد تلفات این جنگ‌ها نشان می‌دهد که این پنج جنگ، همچنان هم مهم و گسترده نبودند. آمار مجموع تلفات و کشته شدگان جنگ‌های پیامبر از هر دو طرف هم مسلمان و هم مشرکان بر اساس نقل‌های مختلف تاریخی به شرح جدول شماره ۱ است [۱۱]. نکات مهمی که در بررسی جنگ‌های پیامبر اکرم (ص) به وضوح می‌توان مشاهده کرد این است که پیامبر بزرگ اسلام هیچگاه برای ترویج اسلام و گسترش آن نجنگید و جنگ‌های آن حضرت همه دفاع بوده‌اند و عمق و گستره جنگ‌های پیامبر اکرم بسیار اندک و محدود بوده و در تمام این جنگ‌ها مسبب مقصر یا شروع کننده طرف مقابل بوده است. هم چنین جنبه‌های اخلاقی و انسانی پیامبر اکرم مانند عفو، رحمت، گذشت، بخشش دشمنان، پابندی به اهل و پیمان با مخالف و دشمن گفتگو و غیره بسیار بارز عمیق و فراوان است اما چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد. (شکل شماره ۱، جدول شماره ۲).

شکل ۱. اصول ممنوعه نظامی در مخاصمات مسلحانه در سیره دفاعی

جدول ۲. غزوات پیامبر (ص)

نام غزوه	تاریخ وقوع	تعداد نفرات دو سپاه	هدف غزوه	جبهه مقابل	نتیجه غزوه	آیات نازل شده	اتفاقات مهم
غزوه وڈان (غزوه أبوا)	صفر، سال دوم هجری	_____	اطلاع از وضعیت کاروان قریش	نبردی رخ نداد	بستن پیمان دوستی با قبیله بنی ضمره	_____	جانشین رسول خدا(ص) در مدینه سعد بن عبادہ بود.
غزوه بواط	ربیع الاول سال دوم هجرت	دویست نفر	کاروانی از قریش	نبردی رخ نداد	نتیجه ای نداشت	_____	جانشین رسول خدا در مدینه «سائب بن عثمان بن مطعون» یا «سعد بن معاذ» بود
غزوه عسیره	جمادی الاولی سال دوم هجرت	صد و پنجاه یا دویست نفر	کاروان قریش که رهسپار شام بود	نبردی رخ نداد	صلح با قبیله «بنی مدلج»	_____	دادن لقب ابوتراب به امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام)
غزوه بدرکبری	رمضان سال سوم هجری	مسلمانان ۳۱۳ و مشرکان ۹۵۰ نفر	جلوگیری از بازگشت کاروان قریشیان به سرپرستی ابوسفیان	با مشرکان قریش	پیروزی مسلمانان	بخش عمده ای از سوره انفال	یاری فرشتگان به سپاه اسلام و کشته شدن بسیاری از سران مشرکان قریشی مانند: ابوجهل، امیه بن خلف، عتبۀ بن ربیعۀ و...
غزوه کدر (قرقرة الکدر)	رمضان دوم هجری	دویست نفر	سرکوب جمعی از «بنی سلیم» و «غطفان» بر ضد مسلمانان شوریده بودند	نبردی رخ نداد	گرفتن غنیمت از دشمن	_____	پانصد شتر هم در این غزوه به دست مسلمانان افتاد که پس از اخراج خمس به هر مردی از اصحاب غزوه دو شتر رسید
غزوه بنی قینقاع	شوال سال دوم	_____	سرکوبی بنی قینقاع به دلیل عهد شکنی	یهود بنی قینقاع	از مدینه اخراج شدند و به «أذرعات» شام رفتند و اموالشان پس از اخراج خمس بر مسلمانان قسمت شد	آیه ۵۸ سوره انفال، آیه‌های ۱۲-۱۳ سوره آل عمران و آیات ۵۱-۵۶ سوره مائده	اینان پس از واقعه بدر، از راه نافرمانی و حسد درآمدند و عهد و پیمان خود را نقض کردند
غزوه سویق	ذی الحجه سال دوم	دویست نفر مسلمان و دویست سوار از قریش	مقابله با ابوسفیان که برای انتقام بدر آمده بود	ابوسفیان و مشرکان قریش	فرار ابوسفیان و سپاهیان	_____	ابوسفیان و همراهان در حال گریختن، به منظور سبکباری قسمتی از بارونه خود را ریخته بودند و از جمله: مقدار زیادی «سویق»
غزوه غطفان	محرم سال سوم	چهارصد و پنجاه نفر از مسلمانان	مقابله با جمعی از بنی ثعلبه و محارب که در ذی امر فراهم گشته بودند تا در پیرامون مدینه دست به چپاول زنند	قبیله بنی غطفان	فرار یاغیان	آیه ۱۱ سوره مائده	اسلام دعثور بن حارث که قصد ترور رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را داشت
غزوه بحران	ربیع الآخر سال سوم	سیصد مرد از مسلمانان	مقابله با گروه بسیاری از بنی سلیم که در ناحیه بحران برای حمله به مدینه جمع شده بودند	قبیله بنی سلیم	فرار بنی سلیم و نبردی رخ نداد	_____	_____

نام غزوه	تاریخ وقوع	تعداد نفرات دو سپاه	هدف غزوه	جبهه مقابل	نتیجه غزوه	آیات نازل شده	اتفاقات مهم
غزوه احد	شوال سال سوم	از مسلمانان در اول هزار نفر، و در میدان جنگ هفتصد نفر و از مشرکان سه هزار مرد جنگی	دفاع از شهر مدینه در برابر تهاجم قریشیان	قریش	شکست مسلمانان و کشته شدن بیش از هفتاد نفر از صحابه	شصت آیه از سوره آل عمران	دفاع جانانه حضرت علی (ع) از رسول خدا (ص) و اسلام و نزول عبارت «لافتی الی علی لا سیف الی ذوالفقار»، فرار بسیاری از صحابه و رها کردن رسول خدا(ص) در میدان جنگ، کشته شدن حمزه بن عبدالمطلب سیدالشهدا و مثله کردن بدن او توسط هند جگرخوار مادر معاویه و نافرمانی از دستورات رسول خدا(ص) توسط تیراندازان محافظ دهانه کوه احد
غزوه حمرهء الأسد	ربیع الاول سال دوم هجرت	بازماندگان غزوه احد	برای دفاع از قریش که قصد بازگشت به مدینه و نابودی کامل اسلام را داشتند	قریش	پشیمان شدن قریش و بازگشت آنها به مکه	برخی از آیات سوره آل عمران	ترفند زیبای رسول خدا(ص) در روشن کردن آتش های بسیار برای نشان دادن عظمت سپاه و فریب دادن قریش، ممانعت از یاری کسانی که در احد در میان راه بازگشتند در این نبرد.
غزوه بنی نضیر	ربیع الاول سال چهارم	_____	مقابله با یهودیانی که تصمیم به ترور رسول خدا(ص) داشتند و عهد خود را با ایشان شکستند	یهودیان بنی نضیر	اخراج ایشان از مدینه	سوره حشر	رسول خدا اموال یهودیان «بنی نضیر» را بر مهاجرین قسمت کرد و با نظر انصار به ایشان به جز سهل بن حنیف و ابودجانه چیزی نداد
غزوه ذات الرقاع	جمادی الأولى سال چهارم	_____	مقابله با قبیله «غطفان» که سپاهیان برای جنگ با مسلمین فراهم ساخته بودن	قبیله بنی غطفان	نبردی رخ نداد	آیه های ۱۰۱ تا ۱۰۳ از سوره نساء	ماز خوف در این غزوه مقرر شد، جانشینی ابو ذر غفاری در مدینه
غزوه بدر الموعد	شعبان سال چهارم	هزار و پانصد نفر از مسلمانان	وفا به عهدی که سال گذشته با ابوسفیان بر سر جنگ در این منطقه بسته بودند	قریش	قریشیان و ابوسفیان حاضر به آمدن نشدند و عهد خود را شکستند	آیات ۸۴-۱۰۰ سوره نساء	مسلمانان مقداری کالای تجارتي به همراه آورده بودند که در هشت روز اقامت در «بدر» به فروش رسید
غزوه دومهء الجندل	ربیع الاول سال پنجم	هزار مرد مسلمان	تجمع گروهی عظیم در «دومهء الجندل» که قصد حمله مدینه را داشتند	_____	دشمن به طرف مغرب کوچید و فرار کرد	_____	به عقیده مسعودی نخستین جنگ با رومیان بود.
غزوه خندق (غزوه احزاب)	شوال سال پنجم	از همه قبایل مشرکان ده هزار نفر به فرماندهی ابوسفیان و سپاهیان اسلامی سه هزار مرد جنگی	جمعی از یهودیان رهسپار مکه شدند و قریش و چند قبیله دیگر را تحریک به حمله به مدینه کردند	جمعی از یهودیان رهسپار مکه شدند و قریش و چند قبیله دیگر را تحریک به حمله به مدینه کردند	مشرکان که قادر به عبور از خندق های کنده شده نبودند، پس از مدتی که شهر را محاصره کردند و نفاقی که بین آنها و یهودیان بنی قریظه افتاد بدون کسب نتیجه ای بازگشتند.	آیات ۲۱۴ سوره بقره، ۲۶-۲۷ سوره آل عمران، ۶۲-۶۴ سوره نور و ۹-۲۵ سوره احزاب	سلمان فارسی پیشنهاد کردند خندق به مسلمانان داد، کشته شدن عمرو بن عبدود دلاور قریش به دست حضرت علی (علیه السلام) و جمله رسول خدا(ص) در این مورد «لضربه علی خیر -أو أفضل- من عبادة الثقلین، زخمی شدن سعد بن معاذ رئیس قبیله اوس و شهادت او پس از آن.

نام غزوه	تاریخ وقوع	تعداد نفرات دو سپاه	هدف غزوه	جبهه مقابل	نتیجه غزوه	آیات نازل شده	اتفاقات مهم
غزوه بنی قریظه	ذی قعدة و ذی حجة سال پنجم	سه هزار نفر از مسلمانان	خیانت بنی قریظه که هم پیمان مسلمانان بودند در غزوه خندق و حمله آنان از پشت سر به مسلمانان	یهودیان بنی قریظه	پس از آن که یهودیان از محاصره به تنگ آمدند، سعد بن معاذ صحابی رسول خدا(ص) را به عنوان حکم برگزیدند و حکم به اعدام مردان آنها و اخراج زنان و فرزندان آنها داد.	آیات ۲۶ و ۲۷ سوره احزاب	لغزش ابلهانه و داستان توبه او
غزوه بنی لحيان	جمادی الأولى سال ششم	_____	خونخواهی شهادی رجیع	بنی لحيان	دشمن خبر یافته و به کوهها گریخته بود	_____	_____
غزوه ذی قرد	جمادی الأولى سال ششم	_____	مقابله با عیینة بن حصن که با سوارانی از غطفان بر شتران ماده شیرده رسول خدا(ص) غارت بردند و مردی از «بنی غفار» را کشتند	بنی غطفان	فرار یاغیان و کشته شدن عده ای از دو طرف در درگیری های به وجود آمده	_____	پسر ابوذر غفاری کشته شد و زنش را به اسارت بردند که سپس او را برگرداندند.
غزوه بنی المصطلق	شعبان سال ششم	_____	مقابله با قبیله بنی مصطلق که هر که را توانسته بود، برای مقابله با رسول خدا(ص) جمع کرده بود و قصد حمله به مدینه را داشت	بنی المصطلق	متفرق شدن قبایل و به اسارت در آمدن مردان و رئیس قبیله بنی المصطلق که با ازدواج رسول خدا(ص) با دختر او همه آنها مسلمان شده و آزاد شدند	سوره منافقون	نزاع بین مهاجرین و انصار توسط هجاء بن مسعود غفاری مزدور «عمر بن خطاب» با «سنان بن وبر- جهنی» از انصار، آشکار شدن نفاق عبدالله بن ابی و تلاش های او برای برهم زدن رابطه انصار با رسول خدا(ص) و گزارش زید بن ارقم به رسول خدا(ص) در مورد او.
غزوه حدیبیه	ذی قعدة سال ششم	هزار ششصد یا چهارصد نفر	رسول خدا(ص) قصد حج داشتند ولی مکیان از ورود ایشان به مکه جلوگیری کردن	قریش	بستن صلح حدیبیه با قریش	سوره فتح	بیعت دوباره انصار با رسول خدا که به بیعت رضوان یا بیعت شجره معروف شد بر سر دفاع از رسول خدا(ص)
غزوه خیبر	محرم سال هفتم	یک هزار و چهارصد	به دلیل تحریک ها، آزار و اذیت هایی که یهودیان علیه اسلام انجام می دادند رسول خدا(ص) تصمیم گرفتند تا برای همیشه ریشه آنها را بکنند	یهودیان خیبر	فتح خیبر و قلعه های آن	آیه ۱۵ سوره فتح و آیه ۹۴ سوره نساء	دلاوری های بیشمار امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب(علیه السلام) و کندن در قلعه قموص و کشتن مرحب پهلوان یهودیان، ترور رسول خدا(ص) توسط پیرزن یهودی که ناکام ماند، تسلیم شدن اهالی فدک که به موجب آن فدک خالصه رسول خدا(ص) شد و ایشان آن را به حضرت زهرا(س) بخشید.

نام غزوه	تاریخ وقوع	تعداد نفرات دو سپاه	هدف غزوه	جبهه مقابل	نتیجه غزوه	آیات نازل شده	اتفاقات مهم
فتح مکه	رمضان سال هشتم	ده هزار مسلمان	شکستن یکی از مفاد صلح حدیبیه توسط قریشیان	قریش	فتح مکه و تسلیم شدن قریشیان	آیات ۱ تا ۳ سوره نصر	اسلام آوردن ظاهری بسیاری از مشرکان مانند ابوسفیان، دادن امان نامه به تمام مردم مکه مگر چند نفر، شکستن بت های مکه و کعبه توسط رسول خدا(ص) و امام علی (ع).
غزوه حنین	شوال سال هشتم	دوازده هزار نفر مسلمان	تصمیم به حمله به رسول خدا(ص) توسط قبیله هوازن و ثقیف برای جلوگیری از نشر اسلام بعد از فتح مکه	قبیله هوازن و ثقیف و نصر و جشم	شکست خوردن سپاه کفر و فرار آنها و به اسارت درآمدن خانواده و اموال ایشان	آیات ۲۵ تا ۲۸ سوره توبه	در ابتدای امر به دلیل هجوم ناگهانی هوازن مسلمانان ترسیده و فرار کرده و رسول خدا(ص) را تنها گذاشته و جز حضرت علی(علیه السلام) و عده ای از بنی هاشم سایرین فرار کردند و در ادامه مسئله «مؤلفه القلوبهم» و بازگشتند بخشیدن مقدار قابل توجهی غنیمت در این غزوه رخ داد. به تصریح قرآن در این غزوه فرشتگان به سپاه اسلام کمک کردند.
غزوه طائف	شوال سال هشتم	دوازده هزار نفر مسلمان	پس از غلبه در نبرد حنین به و تسلیم شدن هوازن رسول خدا(ص) به دنبال هم پیمانان آنها یعنی قبیله ثقیف به طرف طائف حرکت کردند	قبیله ثقیف	به دلیل استحکامات قوی شهر طائف موفق به گشودن این شهر نشدند و با دادن تلفاتی که به دلیل تیراندازی بر سپاه اسلام وارد شده بود به مکه بازگشتند.	_____	_____
غزوه تبوک	رجب سال نهم	سی هزار مرد مسلمان	شایع شدن خبری مبنی بر این که دولت روم سپاه عظیمی فراهم کرده و هرقل جیره یک سال سپاهیان خود را پرداخته و قبائل: «لخم» و «جذام» و «عامله» و «غستان» را نیز آماده جنگ با مسلمانان ساخته	رومیان و قبایل «لخم»، «جذام»، «عامله» و «غستان»	به دلیل کذب بودن خبر سپاهی در کار نبود و مسلمانان تنها به بستن پیمان نامه هایی با قبایل یاد شده بازگشتند	بخش اعظمی از سوره توبه	نفاق بسیاری در این غزوه مشخص شد، از جمله کسانی که با بهانه های غیر موجه به همراه سپاه نیامدند، تخریب مسجدضرار، جانشینی حضرت علی(علیه السلام) در مدینه و بیان حدیث منزلت توسط رسول خدا(ص) در مورد حضرت علی(علیه السلام)، سوء قصد به جان رسول خدا(ص) در عقبه و برملا شدن نقشه منافقان توسط ایشان.

محیط زیست و جنگ

جنگ همواره به عنوان عامل مخرب تاسیسات و محیط زیست مطرح بوده است. علاوه بر سازمان صلیب سرخ جهانی که به هنگام وقوع جنگ ها وظیفه آمارگیری از تعداد کشته شدگان، مجروحین و اسرا را بر عهده دارد، این نیاز احساس می شود که سازمان دیگری تاسیس شود که وظیفه برآورد و آمارگیری از میزان خسارات زیست محیطی را برعهده داشته باشد و این تاثیر بسیار زیادی برای رسیدن به یک اجماع کلی در مورد صلح جهانی خواهد داشت. در واقع نابودی تمام عیار محیط زیست یکی از نتایج دیرینه جنگ و شاید پیامد گریزناپذیر جنگ است. نگاهی گذرا به تاریخ جنگ ها، این موضوع را نشان می دهد که متأسفانه طرفین مناقشات به منظور کاستن توان رزمی و به زانو در آوردن دشمن به دفعات مکرر، اقدام به ضایع کردن مواد غذایی، تخریب کشتزارها و تاسیسات آبرسانی و نابود کردن احشام نموده اند. آسیب و خسارت زیست محیطی در طول مداخلات مسلحانه، نه تنها بر سلامت و حیات بشر و تمام موجودات فعلی زیانبار است، بلکه برای انسان ها و موجوداتی که در آینده نیز حیات خواهند یافت، تهدید کننده و خطر جدی محسوب می شود [۱۳].

در حقیقت تخریب محیط زیست در جنگ ها یکی از جنبه های پنهان و اغلب نادیده گرفته شده ی منازعات نظامی است که تأثیرات طولانی مدت و گسترده ای بر اکوسیستم ها و زندگی انسان ها دارد. این تخریب می تواند از راه های مختلفی صورت بگیرد:

آلودگی ناشی از سلاح ها

آلودگی شیمیایی: استفاده از سلاح های شیمیایی مانند عوامل شیمیایی سمی و گازهای خفه کننده می تواند منابع آب، خاک و هوا را آلوده کند.

آلودگی رادیواکتیو: انفجارهای هسته ای و استفاده از گلوله های دارای اورانیوم ضعیف شده می تواند باعث آلودگی رادیواکتیو شود که برای مدت های طولانی باقی می ماند.

تخریب اکوسیستم ها: جنگل زدایی و نابودی زیستگاه ها: استفاده از آتش و مواد انفجاری برای نابود کردن مناطق

جنگلی و زیستگاه های طبیعی، زیستگاه های حیوانات و گیاهان را از بین می برد.

خراب کردن زمین های زراعی: زمین های کشاورزی به دلیل بمباران ها و مین گذاری ها خراب می شوند، که این موضوع تأمین غذا و معیشت مردم محلی را تهدید می کند.

استفاده از منابع طبیعی:

غارت منابع طبیعی: جنگ ها اغلب باعث استخراج بی رویه منابع طبیعی مانند معادن و چوب می شود، که این کار به تخریب محیط زیست و کاهش منابع طبیعی منجر می شود.

مهاجرت اجباری:

بی خانمانی و آوارگی: جنگ ها باعث مهاجرت اجباری مردم می شوند که این موضوع فشار زیادی بر منابع طبیعی مناطق میزبان وارد می کند.

تأثیرات غیرمستقیم:

تغییرات اقلیمی: جنگ ها با انتشار گسترده گازهای گلخانه ای و تخریب زیستگاه ها می توانند تغییرات اقلیمی را تشدید کنند.

نمونه هایی از تأثیرات جنگ بر محیط زیست شامل جنگ ویتنام (استفاده از عامل نارنجی و نابودی گسترده جنگل ها)، جنگ خلیج فارس (آتش سوزی چاه های نفت و آلودگی گسترده نفتی)، و جنگ های اخیر در خاورمیانه (آلودگی ناشی از استفاده از سلاح های مختلف و تخریب زیربنای اساسی) هستند.

مقابله با این تخریب ها نیازمند همکاری بین المللی، رعایت قوانین بین المللی حقوق بشر و محیط زیست، و بازسازی محیط های آسیب دیده است.

اصول حفاظت از محیط زیست در سیره ی نظامی پیامبر (ص):

در سیره پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) تلاش های بسیاری برای جلوگیری از این تخریب ها صورت گرفته است. در جنگ ها و برخوردهای نظامی، دستورات و توصیه های ویژه ای برای حفظ محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن داشتند. (شکل ۲).

نهی از تعدی و تجاوز

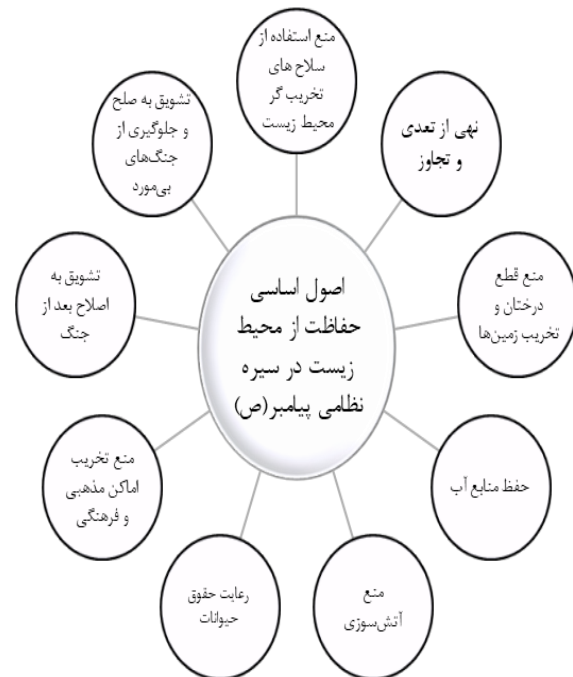
اسلام تعدی و تجاوز در جنگ را نفی نموده است، بدین خاطر است که اولاً هدف از جنگ غلبه بر دشمن است و نه نابودی او و تخریب و ویرانی سرزمینش، ثانیاً؛ وقتی هدف نابودی او نباشد، به طریق اولی زجر و شکنجه اش نیز نبایستی در دستور کار قرار گیرد. به همین دلیل است که دستور می دهد، مراقب باشید تا در جنگ ها خلاف شئونات انسانی صورت نگیرد. چرا که، مخاصمه در اسلام توأم با عطفوت است. از این رو در اسلام جلب محبت به کشتن ترجیح داده شده است و کشتن را نیز بدون لزوم روا نمی دارد و لذا، هر مسلمانی را در همه حال مکلف به نوع دوستی نموده، و آن را جزیی از ایمان قرار داده است (سوره اسراء، آیه ۳۳).

منع قطع درختان و تخریب زمین ها

در یکی از رویدادهای تاریخ اسلام که منجر به جنگی میان یهودیان و مسلمانان گردید برخی ازمتون تاریخی به قطع درختان از سوی مسلمانان اشاره کرده اند و برای تایید مدعا آیه پنجم سوره حشر را مبنا قرار میدهند: *مَاقَطَعُتُم مِّنَ لِّيْنِهِ أَوْ تَرَكَتُمُوها قَائِمَةً عَلٰی أَوْسُلِها فَبِأَذْنِ اللّٰهِ (سوره حشر، آیه ۵) یعنی آنچه از درختان بریدید و آنچه به جای نهادید همه به خواست خدا بود. برخی چنین می پندارند که این آیه قطع درختان از سرزمین مغلوب (دشمنان یهودی) را مجاز شمرده است. در حالی که منظور آیه خرماهایی است که بر درختان قرار دارد. در این آیه استفاده از محصول موجود بردرختان را برای تغذیه به سربازان مجاز شمرده و به هیچ وجه قطع درختان که از مصادیق فساد در ارض است مجاز شمرده نشده است. [۱۶].*

پیامبر اسلام (ص) همواره از تخریب بی مورد منابع طبیعی مانند قطع درختان و تخریب زمین های کشاورزی جلوگیری می کردند. ایشان در دستورالعمل های جنگی خود به مسلمانان تأکید می کردند که از تخریب محیط زیست بپرهیزند. در حدیثی از ایشان آمده است: *"لا تقطعوا شجرة مثمرة"* (درختان میوه دار را قطع نکنید).

برای مثال در جریان جنگ موته، پیامبر اکرم (ص) ضمن خطبه ای، رزمندگان را از قتل غیرنظامیان، قطع اشجار، و تخریب خانه ها منع نمودند. [۱۷].

شکل ۲. اصول اساسی حفاظت از محیط زیست در سیره نظامی پیامبر (ص)

این اقدامات و دستورات نشان دهنده اهمیت بالای حفاظت از محیط زیست در اسلام است. برخی از این دستورات عبارتند از:

منع استفاده از سلاح های تخریب گر محیط زیست:

دسته ای از ابزارهای جنگی هستند که استفاده از آنها در میدان نبرد باعث میشود تنها رزمنده را از صحنه نبرد خارج نکند، بلکه موجب اثرات زیان باری بر محیط زیست و تخریب آن می شود. اسلام به منظور احترام به مقام، منزلت و کرامت انسانی جنگجویان و غیرجنگجویان عنصر انسانی و معنوی را وارد جنگ نمود [۱۴]. از جمله عنصر انسانی و معنوی در صحنه نبرد، آزاد نبودن لشکریان در انتخاب هرگونه سلاح است. صاحب جواهرروایتی از امام علی (ع) نقل نموده که فرمود «ان رسول الله (ص) نهی ان یلقى السم فی بلاد المشرکین» [۱۵]. پیامبر (ص) از این که در سرزمین مشرکان سم پاشیده شود نهی فرموده است. نتیجه این سخن آن است که پیامبر اسلام رزمنده مسلمان را در انتخاب سلاح آزاد نگذاشته و از کاربرد سلاح هایی که باعث ایجاد تخریب محیط زیست و آسیب به آن می شود، منع نموده است.

حفظ منابع آب

خودداری شود. ایشان فرموده‌اند: «لا تقتلوا حیوانات غیر مأکول» (حیواناتی که خورده نمی‌شوند را نکشید). در جنگهای قدیم، حیوانات از چند ناحیه در معرض آسیب و نابودی قرار می‌گرفتند: گاهی رزمندگان برای نشان دادن شجاعت خود اسب خود را عقار میکردند؛ یعنی با شمشیر پای اسب را قطع میکردند تا نشان دهند حتی بدون اسب که موجب برتری در صحنه نبرد بود می‌توانند مبارزه کنند. این موضوع در زمان جاهلیت در جنگ‌ها شایع بود و چنین رفتاری هم در بین مسلمانان و هم در بین کفار و مشرکان ادامه یافت اما اسلام آن را ممنوع کرد. از سوی دیگر، گاهی اسبها و حیوانات متعلق به اردوگاه دشمن به غنیمت گرفته میشد و اگر امکان غنیمت‌گیری وجود نداشت آنها را از بین می‌بردند تا دشمن نتواند از آنها استفاده کند. در روایات اسلامی درخصوص این نوع رفتارهای جنگی چندین روایت صادر شده است. از جمله از امام صادق (ع) به نقل از رسول الله (ص) آمده است که: «ولا تعقروا من البهائم مما یوکل لحمه الا ما لا بد لکم من أکله» چهارپایان حلال گوشت را پی نکنید مگر در صورتی که برای تغذیه از گوشت آن‌ها ضرورتی وجود داشته باشد [۲۱].

منع تخریب اماکن مذهبی و فرهنگی

پیامبر اسلام (ص) همچنین از تخریب اماکن مذهبی، فرهنگی و تاریخی جلوگیری می‌کردند. این مکان‌ها نه تنها بخشی از میراث فرهنگی و تاریخی بودند، بلکه می‌توانستند به‌عنوان پناهگاه‌های طبیعی و زیست‌محیطی نیز عمل کنند.

تشویق به اصلاح بعد از جنگ

پس از پایان جنگ‌ها، پیامبر اسلام (ص) مسلمانان را به بازسازی و احیای مناطق تخریب‌شده تشویق می‌کردند. این اقدامات شامل کاشت درختان جدید، پاکسازی منابع آب و بازسازی زمین‌های کشاورزی بود.

تشویق به صلح و جلوگیری از جنگ‌های بی‌مورد

پیامبر اسلام (ص) همواره به دنبال راه‌حل‌های صلح‌آمیز برای حل و فصل اختلافات بودند و از جنگ‌های بی‌مورد جلوگیری می‌کردند. این رویکرد به کاهش تخریب محیط زیست نیز کمک می‌کرد.

در مجموع، سیره پیامبر اسلام (ص) نشان‌دهنده توجه ویژه‌ای به حفظ محیط زیست و منابع طبیعی حتی در

اگرچه در زمان صدر اسلام، حکومت پیامبر (ص) و بعد از آن سلاح‌هایی مانند، سلاح‌های شیمیایی، میکروبی و اتمی که اثر تخریبی فراوانی داشته باشد و اثرات نامطلوبی بر محیط زیست برجای بگذارد؛ وجود نداشت. اما برخی شیوه‌های جنگی آن زمان می‌توانست اثرات مخربی بر محیط زیست و ساکنان نواحی جنگ زده داشته باشد. چنانکه در جنگ‌های کهن نیروهای درگیر به منظور مقابله با دشمن و جلوگیری از پیشروی او زمینهای پشت سر خود را اعم از مزارع و باغها و ... سوزانده چشمه‌های آب را تخریب می‌کردند ین روش که از آن با عنوان سیاست «زمین سوخته» یاد می‌شود. شیوه‌های معمول بوده اما ائمه معصومین از استفاده این روش‌ها ممنوعین ایجاد کرده بودند [۱۸]. نگرش به سیره دفاعی پیامبر اسلام (ص) نشان میدهد که علاوه بر اینکه ایشان در تمامی نبردها، ملاحظات انسانی را مورد توجه قرار می‌دادند، بلکه هرگاه لشکری را به میدان جنگ می‌فرستادند، قبل از اعزامشان آنها را به رعایت اصول انسانی در جنگ موعظه و ارشاد می‌نموده‌اند [۱۹]. به عنوان مثال در جنگ‌ها، پیامبر اسلام (ص) تأکید داشتند که منابع آب باید حفظ شوند و نباید آلوده شوند.

منع آتش‌سوزی

پیامبر اسلام (ص) از آتش‌سوزی‌های بی‌رویه که منجر به تخریب جنگل‌ها و مراتع می‌شد، جلوگیری می‌کردند. این دستور به منظور حفاظت از حیات وحش و جلوگیری از گسترش آتش به مناطق وسیع‌تر بوده است. برای نمونه، در روایت آمده است که هرگاه پیامبر اکرم (ص) فرماندهای را برای جنگ با مشرکان می‌فرستاد او را به رعایت تقوای الهی سفارش می‌کرد و دستور می‌داد با مشرکان بجنگید ولی از به کارگیری مکر و حیل و روش‌های غیرانسانی بپرهیزید، جسد مردگان را مثله نکنید، درختان نخل، درختان میوه و مزارع را آتش‌نزدید زیرا ممکن است خود شما بعداً به آن محتاج شوید [۲۰].

رعایت حقوق حیوانات

پیامبر اسلام (ص) در جنگ‌ها تأکید داشتند که با حیوانات نیز با رحمت و مهربانی رفتار شود و از کشتن بی‌دلیل آنها

شرایط جنگی است. این دستورات و رویکردها نشان‌دهنده نگاه جامع و انسانی اسلام به جنگ و محیط زیست است. پیامبر اسلام (ص) با تأکید بر این اصول اخلاقی و زیست‌محیطی، الگویی برای رفتار در جنگ‌ها و منازعات فراهم کردند که همواره در تاریخ اسلام مورد توجه قرار گرفته است.

نتیجه‌گیری

در میان تحقیقات کاربردی، مطالعه در زمینه حفاظت از محیط زیست در جنگ‌ها از نگاه اسلام از اهمیت بسیاری برخوردار است. زیرا دستاورد این گونه مطالعات می‌تواند دست کم این حقیقت را آشکار سازد که آنچه امروزه در نظام حقوق بین‌الملل مورد تأکید قرار گرفته است، چهارده قرن پیش در متن تعالیم متعالی اسلام وجود داشته است. تحقیقات صورت گرفته در این مقاله نشان می‌دهد که تعالیم اسلامی و به‌ویژه سیره پیامبر اکرم (ص)، توجه خاصی به حفاظت از محیط زیست حتی در شرایط جنگی دارد. اقدامات و رفتارهای پیامبر اکرم (ص) برای محافظت از محیط زیست حتی در خلال درگیری‌های نظامی نشان‌دهنده اهمیت حفاظت از محیط زیست در اسلام است. پیامبر اسلام (ص) با منع استفاده از سلاح‌های تخریب‌گر محیط زیست، نهی از تعدی و تجاوز، منع قطع درختان و تخریب زمین‌ها، حفظ منابع آب‌ها، رعایت حقوق حیوانات، تشویق به اصلاح بعد از جنگ، تشویق به صلح و جلوگیری از جنگ‌های بی‌مورد، منع آتش‌سوزی، به‌دنبال حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب محیط زیست حتی در خلال جنگ بوده است.

در دنیای امروز، با افزایش تخریب محیط زیست ناشی از مخاصمات مسلحانه، اهمیت این اصول دوچندان می‌شود. بر اساس آموزه‌های پیامبر اسلام (ص)، جلوگیری از استفاده از ابزارهای مخرب محیط زیستی، احترام به حقوق انسانی و طبیعی، و تشویق به بازسازی و اصلاح پس از پایان جنگ، می‌تواند الگویی برای سیاست‌گذاری‌های مدرن در حوزه حقوق بین‌الملل و محیط زیست ارائه دهد. به منظور بهره‌گیری عملی از این آموزه‌ها، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

۱. **ترویج آموزه‌های دینی و فرهنگی:** با آموزش مفاهیم مرتبط با حفاظت از محیط زیست در اسلام، می‌توان نسل‌های جدید را با این ارزش‌ها آشنا کرد.
 ۲. **همگرایی با حقوق بین‌الملل:** ایجاد چارچوب‌های حقوقی که آموزه‌های اسلامی را با استانداردهای جهانی در زمینه حفاظت از محیط زیست ادغام کند، می‌تواند به تقویت همکاری‌های بین‌المللی کمک کند.
 ۳. **توسعه پایدار پس از مخاصمات:** تأکید بر بازسازی محیط زیست در مناطق آسیب‌دیده از جنگ، به‌ویژه از طریق کاشت درختان، احیای منابع آب و مدیریت پسماندهای جنگی.
 ۴. **ایجاد سازوکارهای نظارتی:** نظارت بر اجرای اصول اخلاقی و زیست‌محیطی در جریان مخاصمات، و مستندسازی موارد نقض این اصول برای پیشگیری در آینده.
- بنابراین، بهره‌گیری از تعالیم پیامبر اکرم (ص) نه تنها می‌تواند به حفاظت از محیط زیست کمک کند، بلکه الگویی اخلاقی و انسانی برای مدیریت بحران‌های جنگی و پس‌اجنگی ارائه می‌دهد. این الگو می‌تواند نقطه آغازی برای همبستگی جهانی در حفاظت از محیط زیست و تحقق صلح پایدار باشد.

مراجع

- [۱] منصور کرباسی؛ سعید منصوری؛ بهاء‌الدین قهرمانی‌نژاد شایق (۱۳۹۸). "مطالعه تطبیقی رعایت اصول بنیادین حقوق بشردوستانه در سیره نظامی پیامبر اعظم (ص) و جهان معاصر (قرن بیست و یکم)". فصلنامه مدیریت نظامی، ۱۹، (پیاپی ۷۵)، ۱۴۱-۱۶۷
- [۲] رصافی، محمد. (۱۴۰۲). 'کارآمدی فقه و حقوق اسلامی در حمایت از محیط زیست در زمان مخاصمات مسلحانه'. مطالعات نوین حقوق و محیط زیست، ۱۱(۱)، ۳۳-۴۷
- [۳] بیانات آیت الله خامنه‌ای «مدظله العالی» در بازدید از توانمندی‌های صنعت خودروسازی ۱۳۸۹/۰۱/۰۹
- [۴] فرهنگ نامه اصول فقه، ص ۴۹۴؛ اصول الفقه، مظفر، ج ۲، ص ۱۵۳
- [۵] معلوف، لوئیس، المنجد فی اللغة، ص ۶۷ ماده خرب، بیروت، دار المشرق، ۱۳۷۶، ج ۳
- [۶] حقوق محیط زیست در ایران، دکتر مصطفی تقی زاده انصاری، ۱۳۹۴، انتشارات سمت، ص ۶ و ۷

[۱۳] Alexander Kiss and Dinah Shelton (2004). *International Environmental Law*, (Third Edition), New York, Transnational Publishers, Inc

[۱۴] ابوالوفاء، احمد (۱۴۲۱ هـ ق)، الاعلام بقواعد القانون الدولى والعلاقات الدولية فى شريعة الاسلام، الجزء العاشر، قاهره: دار النهضة العربية، [۱۵] نجفى، محمدحسن (۱۳۶۸). جواهر الكلام فى شرح شرايع الاسلام، جلد ۲۱، تهران: دارالکتب الاسلاميه.

[۱۶] سيدعلى ميرابراهيمى، "محيط زیست و استراتژی حقوق اسلامى"، مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی (چشم انداز جغرافیایی)، vol. 5، pp. 155-172، no. 12، Available: 1389، [Online] Available: <https://sid.ir/paper/175853/fa>

[۱۷] متقى هندى، على بن حسام، (۱۴۱۹ ق)، كنز العمال، بيروت: دار الکتب العلميه

[۱۸] طبرانى، ابوالقاسم (۱۴۰۴)، المعجم الكبير، دارالمعرفه [۱۹] سيداصغر جعفرى، "اصول ممنوعه نظامى در مخاصمات مسلحانه مبتنى بر سیره نبوى"، مطالعات بين رشته اى دانش راهبردى، vol. 8، no. 30، pp. 67-94، Available: 1397، [Online] Available: <https://sid.ir/paper/507567/fa>

[۲۰] حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ ق)، وسائل الشيعه، قم: موسسه آل البيت(ع).

[۲۱] كلينى، محمد بن يعقوب، (۱۴۰۷)، الكافى، تهران: دار الکتب الاسلاميه.

[۷] رصافى، محمد. (۱۴۰۲). 'کارآمدی فقه و حقوق اسلامى در حمايت از محيط زیست در زمان مخاصمات مسلحانه، 'مطالعات نوین حقوق و محیط زیست، دوره ۱، شماره ۱ - شماره پیاپی ۱ صفحه ۳۳-۴۷

[۸] داریوش باباییان، و سمیه باباییان، "فلسفه حفاظت از محیط زیست در نگاه اسلام"، پژوهش در آموزش زیست شناسی، vol. 4، no. 2، (پیاپی ۱۱)، pp. 3-18، Available: ۱۴۰۱، [Online]. Available: <https://sid.ir/paper/1067787/fa>

[۹] Bsoul, Labeeb, Amani Omer, Lejla Kucukalic, and Ricardo H. Archbold. 2022. Islam's Perspective on Environmental Sustainability: A Conceptual Analysis. Social Sciences 11: 228. <https://doi.org/10.3390/socsci11060228>

[۱۰] على اكبر عليخاني، "تحليل سياسى جنگ های پیامبر اکرم راهبردى برای امروز"، پژوهشنامه علوم سياسى، vol. 2، no. 2 (7)، pp. 68-97، 1386، [Online]. Available: <https://sid.ir/paper/399555/fa>

[۱۱] على اكبر حسنى، تاريخ تحليلی و سياسى اسلام، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامى، ۱۳۸۱، ص ۲۰۶-۲۱۱

[۱۲] سيداصغر جعفرى، "اصول ممنوعه نظامى در مخاصمات مسلحانه مبتنى بر سیره نبوى"، مطالعات بين رشته اى دانش راهبردى، vol. 8، no. 30، pp. 67-94، Available: 1397، [Online]. Available: <https://sid.ir/paper/507567/fa>

Actions and Life of the Prophet (PBUH) in Wars to Prevent the Destruction of the Environment

Babak Shekhari¹, Seyyed Ali Jozi^{2*}

¹ PhD Student, Department of Law, Faculty of Law, Tehran Azad University, Tehran, Iran.

² Professor, Department of Environment, Faculty of Marine Sciences and Technologies, North Tehran Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article history:

Article Type: Research paper

Received: 18 September 2024

Revise: 26 January 2025

Accepted: 01 February 2025

Published: 21 March 2025

*Correspondence:

bshekarie13688@yahoo.com

Keywords:

Islam,
destruction,
war,
environment,
protection.

ABSTRACT

Islam recognizes war as a temporary and imposed phenomenon and is based on peace and security. Therefore, after issuing the command to defend against aggressors, by explaining customs and regulations, he drew a line against violent and inhuman thoughts in war, and God told Hazrat Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) has ordered that human and moral issues should not be forgotten in the field of campaign. This research, which aims to identify the actions of the Holy Prophet (PBUH) in armed conflicts in order to protect and prevent the destruction of the environment, based on the Prophet's life, was carried out in terms of nature, qualitative in terms of purpose, practical and in terms of descriptive-analytical information gathering method. In this essay, we intend to examine and explain the Prophet's way of dealing with the environment in wars and to answer the question, how was the Prophet's behavior in protecting the environment and preventing destruction and damage to the environment in wars? And what recommendations do they have in this regard? Then, while explaining the reasons for observing human and moral issues in armed conflicts, he extracted measures and principles to prevent environmental destruction in conflicts to be used in the policy making and planning of the security defense system.